

STJEPAN RADIĆ – AUTOR PRVOGA HRVATSKOG PRIRUČNIKA ZA UČENJE RUSKOGA JEZIKA

Sažetak

U članku se analizira priručnik Kako ćemo se naučiti ruski?, koji je Stjepan Radić tiskao u Zagrebu 1905., kako bi se došlo do odgovora na pitanje kakav je Radić bio kao metodičar i pedagog te koja je njegova uloga u povijesti nastave stranih jezika (poglavito ruskoga jezika) u Hrvatskoj. U radu se dolazi do zaključka da je Radić za svoje vrijeme bio vrstan pedagog s odličnim poznavanjem ruskoga jezika i njegove gramatike te da se rukovodio željom da načela učenja pojednostavi i da približi ruski jezik i rusku kulturu govornicima hrvatskoga jezika svih triju narječja (ali i srpskoga jezika). Stoga se njegov priručnik, za vrijeme u kojem je nastao, može nazvati izuzetno modernim.

Ključne riječi: Stjepan Radić; učenje stranih jezika; metodika; ruski jezik.

RAFAELA BOŽIĆ*

UDK: 929 Radić S.
811.161.1=163.42(075)

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper

Primljeno: 6. lipnja 2017.

* Dr. sc. Rafaela Božić, izv. prof., Sveučilište u Zadru, rbozic@unizd.hr

Uvod

Uloga Stjepana Radića u učenju ruskoga jezika još nije dovoljno istražena. Ona je slabo poznata filolozima rusistima jer se Stjepana Radića poglavito promatra kao političara i time se on smatra povijesnom temom, a njegovi filološki radovi povjesničare ne zanimaju jer ih zanima njegov društveno-politički rad. Stoga je u Hrvatskoj uistinu malo toga poznato o Radiću kao filologu.

U Radićevoj političkoj biografiji povezanost s Rusijom ima važno mjesto, a posjetio ju je čak četiri puta: 1888., 1896., 1909. i 1924. Stjepan Radić opisao je svoja putovanja, svoj odnos prema Rusiji, njezinu ulogu u političkoj sudbini slavenskoga svijeta i Europe u člancima koji su bili objavljeni kako u ruskome tako i u hrvatskome tisku. Osim toga, Radićevi utisci o Rusiji mogu se naći i u njegovoj osobnoj prepisci koju je 1972. objavio hrvatski povjesničar B. Krizman. O ulozi Stjepana Radića u razvoju rusko-hrvatskih odnosa pisali su V. I. Frejdzon,¹ I. Očak,² no oni su prije svega analizirali Radićeve političke poglede, dok su njegove aktivnosti nakon uspostavljanja kontakata u Rusiji nosile ne samo politički već i kulturni (a posebice filološki) karakter.³

Stjepan Radić počeo se interesirati za Rusiju još kao učenik. Mučila ga je misao o razjedinjenosti slavenskih naroda koji su zbog toga trpjeli neuspjeh u borbi protiv germanizacije, mađarizacije i romanizacije. Zato se Radić oduševljavao ruskim narodom (najmnogoljudnijim slavenskim narodom) i već je s osamnaest godina dobro znao ruski jezik. Osim priručnika o kojem će u daljnjem tekstu biti više riječi i kojim je Hrvatskoj želio približiti Rusiju, Radić je i u Rusiji u više navrata tiskao tekstove kojima je želio približiti Hrvatsku Rusiji.⁴

¹ В. И. Фрейдзон, „Статьи Степана Радича в журнале *Славянский век*“, *Балканские исследования. Российское общество и зарубежные славяне (XVIII – начало XX века)*, 16 (1992.), str. 215-222.

² Ivan Očak „Stjepan Radić i Rusija“, *Radovi zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Zagreba*, 25 (1992.), str. 103-122.

³ Mihail Vaščenko – Rafaela Božić, „Prinos Stjepana Radića razvoju hrvatsko-ruskih kulturnih veza do početka prvoga svjetskog rata“, *Croatica et Slavica Iadertina*, 12/2 (2016.) 12, str. 241.

⁴ Isto, str. 546.

1. Priručnik *Kako ćemo se naučiti ruski?*

Poznata je činjenica da je Stjepan Radić bio iznimno nadaren za učenje stranih jezika.⁵ Tako i njegova udovica Marija piše u svojim sjećanjima kako, iako „nije nikada prije toga učio njemački, naučio je njemačka slova kao za čudo brzo, te je u drugom poljeću mogao već sa ostalim djacima slijediti zadaće iz njemačkoga, pače je mnoge dečke, koji su govorili njemački i prestigao“⁶. Jezike je učio na različite načine, u izravnu kontaktu s izvornim govornicima, samouk ili pak u okviru školskoga (i visokoškolskoga sustava). Tako je njemački učio u školi, za vrijeme školskih praznika 1888. (nakon završenoga petog razreda gimnazije) boravio je u Rusiji i Kijevu te tamo proveo šest tjedana i dobro naučio ruski jezik, za učenje francuskoga iskoristio je šestomjesečno zatočeništvo u zatvoru 1896.,⁷ a tijekom studija na Slobodnoj političkoj školi u Parizu 1897. (koja je osnovana kao dvogodišnji poslijediplomski studij) Radić je pohađao i kolegije iz ruskoga, njemačkoga i engleskoga jezika. Dakle, Radić se kao učenik susreo s različitim metodama učenja jezika.⁸

Knjižica *Kako ćemo se naučiti ruski?* je, kako ju naziva autor, „praktična slovnička uputa“ namijenjena radu uz čitanku *Ruskkaja reč'* (za koju u ovome trenutku ne znamo točno koja je od mnogobrojnih čitanki objavljenih u to doba u Rusiji). Knjiga je objavljena u tiskari S. Topolščak i dr. u Zagrebu 1905. (dakle u samome jeku aktivnosti oko osnivanja i promicanja Hrvatske pučke seljačke stranke). Radiću su tada 34 godine. Kao što znamo, već je kao gimnazijalac počeo samostalno učiti ruski, potom je bio u Rusiji i po povratku je počeo poučavati ruski, a na koncu je Radić pohađao i kolegije ruskoga jezika na studiju u Parizu. Dakle, slobodno se može reći da je Radić u tome trenutku vrlo kompetentan za izradu ovakva priručnika za početnike.

Priručnik ima 47 stranica i sastoji se od sljedećih dijelova (sadržaj je praktično naveden na početku knjižice):

- I. *Ruski jezik prema hrvatskomu*: 1. Mišljenje širega občinstva i sud naših filologa. 2. Glavna razlika medju ruskim i hrvatskim. Kako treba ruski učiti. (Str. 3 – 10).

⁵ Radić je (1909.) tvrdio da je poslije dva tjedna učenja ruskoga jezika mogao čitati ruske novine i knjige. Usp. Stjepan Radić, „Pisma iz Rusije“, *Hrvatska svjedočanstva o Rusiji*, Suvremena naklada, Zagreb, 1945., str. 435.

⁶ Marija Radić, *Uspomene iz života na moga blagopokojnoga supruga Stjepana Radića*, str. 4. http://marijaradic.pondi.ht/marija_radice_uspomene_web.pdf (pristupljeno 11. ožujka 2016.)

⁷ Jasna Tomičić (ur.), *Stjepan Radić*, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, 1991., str. 33.

⁸ Rafaela Vožić, „Степан Радич как автор пособия *Как мы можем выучить русский?*“, *Межкультурная коммуникация: стратегии и тактики международного гуманитарного образования*, Санкт-Петербург, 2017., str. 168.

II. *Kako se od ruskih riječi prave hrvatske*: 1. Ruska pismena, kojih nema u našoj ćirilici. 2. O ruskom izgovoru i naglasu. 3. Kako nam valja pojedine ruske glasove zamjenjivati našima. (Str. 10 – 17).

III. *Razlike među ruskom i našom spregom i sklonitbom*: 1. Najvažniji glagolski oblici različni od naših. 2. Najvažniji različni oblici u sklonitbi. 3. Važne razlike kod brojnika i kod nesklonivih riječi. (Str. 17 – 30).

IV. *Ruska čitanka*: 1. Nekoliko praktičnih pravila o naglasu. 2. Ruska rečenica i ruski slog. 3. *Русская рѣчь* (Str. 30 – 35).

V. *Ruski rječnik*: 1. Razdioba osoba i stvari. 2. Rječnik neobičnih riječi. 3. Najbolji rječnik ruskoga jezika. 4. Kako se traži u ruskom rječniku. 5. Ruska krstna imena i prezimena. (Str. 35 – 45).⁹

Već ovako jasno postavljen sadržaj govori nam da je Radić imao vrlo razrađenu viziju kako treba pristupiti učenju ruskoga jezika. U prvome je poglavlju postavio opći uvod u učenje ruskoga jezika, drugo i treće poglavlje usmjereni su na gramatičku problematiku, u četvrtome se dijelu, uz neke savjete u vezi s naglaskom, opisuje čitanka *Русская рѣчь*, a peti je dio mali ruski rječnik.

U uvodnome dijelu knjige „Ruski jezik prema hrvatskomu“ Radić jasnim i duhovitim jezikom objašnjava čitatelju kakav je zadatak naučiti ruski i zašto ga je potrebno učiti. Na sličan način počinju i brojni današnji priručnici za učenje stranih jezika, pa je ovakav uvodni dio moguće nazvati suvremenim. Rečenica u kojoj Radić kaže kako ruski jezik „gospoduje nad većim dielom Evrope i nad trećinom Azije, ili da bolje kažem, koga govori preko sto milijuna ljudi“¹⁰, osim što se, naravno, razlikuje stilom od današnjega hrvatskoga jezika, može se usporediti sa suvremenim uvodnicima koji također naglašavaju važnost učenja pojedinoga jezika, ali i obećavaju lakoću učenja, tj. nastoje u učeniku pobuditi optimizam i istaknuti prednosti upravo toga priručnika koji drže u rukama.

Radić naglašava srodnost hrvatskoga i ruskoga jezika koja je od velike pomoći u učenju, a naglašava i činjenicu da je priručnik namijenjen nefilozofima, tj. da je pisan s namjerom da ga razumije i pomoću njega nauči ruski „običan puk“¹¹. Radić ističe kako se gimnazijalci toliko „muče“ „bubajući“ latinski, grčki i njemački da se ne može vjerovati „da se koji jezik može lako učiti, a kamo li naučiti“.¹²

Iz ovoga uvoda možemo dobiti i informaciju o hrvatsko-ruskim vezama toga doba. U više smo navrata istaknuli kako su hrvatsko-ruske veze (i obrnuto) bile vrlo

⁹ Stjepan Radić, *Kako ćemo se naučiti ruski?*, S Topolšćak i dr., Zagreb, 1905., str. 1.

¹⁰ Isto, str. 3.

¹¹ Isto, str. 3-4.

¹² Isto.

slabe tijekom čitave povijesti. Pa ipak, uvijek zaprepašćuje činjenica da je i početkom 20. st. još uvijek informacija o Rusiji i ruskome bila tako slaba da Radić ističe kako „naša inteligencija nema baš ni pojma o tom, kakav je taj ruski jezik“, iako ipak iznosi da obrazovani ljudi znaju „da su Rusi Slaveni i da im je jezik veoma sličan našem“. ¹³

Jedno od objašnjenja loše situacije u poznavanju ruskoga jezika Radić vidi u tome da naši filolozi nisu svoje radove prilagođavali širemu pučanstvu, nego su njihovi radovi bili namijenjeni uskomu krugu specijalista:

Nego jednu ispriku imamo: naši jezikoslovci svi su gotovo i odviše službeni ljudi i previše velika gospoda i neobično nad prostu svjetinu uzvišeni učenjaci. Oni pišu u istinu duboke jezikoslovne rasprave, naravski njemački, za njemačke svoje kolege, ali bi im pero puklo, da se prihvate posla oko slavenskih rječnika i slovnica. A kad koji i napiše nešto „praktično“, onda je i to nedstiživo i tako veleučeno, da se time može poslužiti samo onaj, tko je dotičnu stvar već proučio, te se kani samo još usavršiti. Tako je primjerice *Praktična gramatika ruskoga jezika za samouke*, napisao Pero Budmani izvrstno pomagalo onomu Hrvat i Srbini, koji ruski već znadu, a tek hoće, da još bolje nauče, a može se njome, ako i manje okoristiti i takav samouk, koji je završio srednju školu; no inače nitko naprosto ne će razumjeti ni čisto jezikoslovnih izraza, ni zakučastoga sloga. ¹⁴

Kritizira Radić prevelik broj pravila u ovoj gramatici Budmanija, u kojem se samouku nije lako snaći, a posebno citira predgovor drugomu izdanju navedenog priručnika iz 1891.

...Koliko sam mogao opaziti, ovo je djelo teško samo za one, koji našega jezika (teoretički i praktički) dovoljno ne poznaju, te njima ne znam druge pomoći, nego ih savjetovati da nauče prije dobro svoj jezik, pa onda nek se bave ruskiem. ¹⁵

U duhovitu stilu koji karakterizira početak Radićeva priručnika, Radić naziva ovaj predgovor „šakom u glavu“. ¹⁶ Na kraju ovoga prvog dijela svoje knjige on zaključuje:

I najobćenitije znanje o slavenskim jezicima prikazuju naime naši dvorski jezikoslovci kao nemoguće bez napitka iz vrela njihove službene znanosti, te nisu kadri ni redka napisati bez čitavoga nadutoga aparata svoga korenodubstva. U to je slavenska filologija rođena sestra dosadašnjoj našoj politici, s kojom naravski ima zajedničkoga dobroga otca i još bolju mamicu... ¹⁷

¹³ Isto.

¹⁴ Isto, str. 4.

¹⁵ Isto.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Isto, str. 5.

Praktična gramatika ruskoga jezika akademika Pere Budmanija uistinu je vrijedan rad i uz jezično osuvremenjivanje mogla bi se i danas koristiti kao literatura na studiju ruskoga jezika (osobito preddiplomske razine). No, svakako je Radić u pravu kada kaže da je prezahtjevna i nepotrebno detaljna za „samouke“. Evo samo jednoga ilustrativnog primjera iz ove Budmanijeve gramatike: „Razlike u samoglasnicima ruskoga i našega jezika ne mogu se dovoljno znati bez poznavanja drugih slavenjskih jezika.“¹⁸ Ova rečenica nikako ne može biti poticajna za nastavak učenja osobi koja ne želi studirati jezike.

Možemo zaključiti da Radić u uvodnome dijelu priručnika rabi svoju poslovičnu rječitost. Način na koji promatra učenje jezika, itekako je zanimljiv jer, kao što smo vidjeli iz njegova komentara o učenju grčkoga, latinskoga ili njemačkoga, malo se u ona doba činilo da se to učenje učini lakšim, pristupačnijim, zanimljivijim. On se vrlo oštro izjašnjava protiv takva načina učenja. Ovo nam daje razloga naslutiti da se u nastavi nije slijepo držao gramatičko-prijevodne metode, nego da je zasigurno nalazio načine njezina osuvremenjivanja, vjerojatno u smjeru direktne¹⁹ metode te da je nastojao materijal učiniti privlačnim i razumljivim.

U drugome dijelu – „Glavna razlika medju ruskim i hrvatskim“ – Radić se osvrće na neke temeljne razlike između ovih dvaju jezika. I danas, zapravo, postoje kao i onda slični problemi kod učenja ruskoga: kod površna promatranja ta su dva jezika toliko slična da se ponekad čini nepotrebno ikakvo učenje (uzmimo kao primjer cijeli niz jednakih općeslavenskih riječi bez fonetskih razlika ili s minimalnim fonetskim razlikama: npr. *more* – *more*; *jutro* – *ymro*; *noga* – *нога*; *ruka* – *рука*...), ali kad se počne učiti, odjednom se pojave toliko brojne razlike (ali i problemi interferencije koji proizlaze iz sličnosti) koje mogu obeshrabriti učenika. Zato Radić u cijelome tekstu, objašnjavajući te razlike, nastoji umanjiti njihov broj i njihovu kompleksnost. Govoreći o razlikama, on uvijek polazi od naglašavanja sličnosti među jezicima. Stječe se dojam da su razlike zapravo iznimke koje se mogu lako svladati te ne smiju i ne mogu predstavljati zapreku učenju ruskoga.

Kako bi što više kapitalizirao sličnosti između dvaju jezika, započinje s desetak pravila koja „treba držati na umu, da u ruskoj rieči možemo prepoznati i svoju

¹⁸ Pero Budmani, *Praktična gramatika ruskoga jezika*, Naklada akademijske knjižare L. Hartmana, Zagreb, 1888., str. 8.

¹⁹ V. Jasmina Tockić-Čeleš, „Efekti primjene nastavnih igara u nastavi njemačkog jezika za učenike petih razreda osnovne škole“, *Post Scriptum*, 3 (2012.), str. 69-75.

hrvatsku²⁰. Na taj način, ističe Radić, „velika i prevelika većina ruskih rieči postaje tako razumljivom, kao naš materinski govor“²¹.

Zanimljivo je istaknuti i činjenicu da se Radić u uspoređivanju s ruskim često oslanjao na čakavski i kajkavski, a ne samo na štokavski – pravilno uočavajući veću sličnost između ovih dvaju naših narječja i ruskoga, nego što je to kod štokavskoga. I Pero Budmani u nekoliko navrata napominje sličnosti s čakavskim, npr. izgovor: „Mekano T glasi kao *ć* kod čakavaca...“²², ili sličnost mjesta naglaska: „Ali u mnogijeh adjektiva akcenat je na nastavku samo u jednini ženskoga roda u kojijeh je tako i kod čakavaca i manjine štokavaca...“²³, ali, s obzirom na količinu tih usporedbi i nespominjanje kajkavskoga, očito je da Budmani govori prvenstveno o dvama književnim (standardnim) jezicima, dok Radić sličnosti s govornim jezikom i narječjima ističe često i rado, i s očitom simpatijom za govornike razgovornoga, živoga, narodnog jezika.

Tako za naglasak, koji je jedan od najvećih problema kod savladavanja ruskoga (zbog njegove pomičnosti), Radić navodi da je gotovo uvijek na istome slogu kao i u čakavštini²⁴ (isto: 15). Sličnost s mjestom naglaska vidi i u kajkavaca, dok je očita razlika kod štokavskoga.

Iako se Radić ne zadubljuje previše u objašnjavanje gramatičkih dijakronijskih i sinkronijskih pojava, on ipak daje osnovna gramatička pravila, a svaku jezičnu pojavu nastoji objasniti na razumljiv način ne objašnjavajući je stručnim terminima, nego oslanjajući se na poznate pojave u hrvatskome jeziku. Npr. „mnogi dovršni glagoli imaju sasvim drugu osnovu dok su trajni, dakle baš onako, kao što je i u nas *reći* ali *govoriti*“²⁵

I za opis ruskoga naglaska ne navodi njegov termin, nego objašnjava da je „u ruskom samo jedna vrst naglaska i to veoma kratki kao kod naše rieči: *slama*“²⁶

Također, kada govori o punoglasju (glasovne skupine *-oro-*, *-olo-*, *-ere-*, *-le-*), ne objašnjava glasovne promjene koje stoje iza razlika u ruskom kao istočnoslavenskom, i hrvatskom kao južnoslavenskom jeziku (što je sasvim legitimno s obzirom na to da se i dugo nakon izdanja njegove knjige vode rasprave oko prave prirode ove

²⁰ S. Radić, n. dj., str. 5.

²¹ Isto.

²² P. Budmani, str. 5.

²³ Isto, str. 14.

²⁴ S. Radić, n. dj., str. 15.

²⁵ Isto, str. 23.

²⁶ Isto, str. 16.

promjene,²⁷ nego samo navodi da se naši slogovi *-ra, -la, -re, -le* produžuju u *-oro-, -olo-, -ere-, -ele-* te daje primjere imenica: *grad – городъ, zlato – золото*²⁸.

Ispravno uočava povezanost nekih glasova te ističe kako „ćemo mnogu rusku rječ odmah razumjeti, čim *o* ili *e* zamienimo s našim *a*. Primjerice: *дождь – dažd; сонъ – san; вонъ – van; сноха – snaha; левъ – lav; мечъ – mač; честь – čast; песь (čitaj pojs) – pas; лень (ljon) – lan*²⁹. Pri tome ne povezuje ovo s pravilom o razvoju jerova, što su lingvisti istraživali i o čemu su pisali i u dvadesetome stoljeću.³⁰

Ne bi se iz Radićeva „pojednostavnjivanja“ terminologije moglo zaključiti da je sam bio slab u gramatici. Upravo suprotno. Jasno je vidljivo iz brojnih primjera usporedbe hrvatskoga i ruskoga jezika da je dobro upoznat s kontrastivnom gramatikom ovih dvaju jezika, ali da je primarni njegov cilj bio oblikovati razumljiv i zanimljiv tekst kojemu je glavni zadatak olakšavanje učenja ruskoga govornicima hrvatskoga (za sva tri narječja).

U četvrtome dijelu – „Ruska čitanka“ – pronalazimo na početku dva kratka poglavlja. Prvo, od pola stranice, o nekoliko kratkih i praktičnih pravila o naglasku te drugo poglavlje, dugo samo jednu stranicu i posvećeno ruskoj rečenici i ruskomu slogu. Nije baš sasvim jasno zašto je problematiku naglasaka Radić razdvojio na nekoliko mjesta i zašto se ova problematika ponovno aktivira upravo na ovome mjestu. Ističe da je „ruska sintaksa s našom gotovo istovjetna“³¹ te navodi malobrojne razlike kao što je činjenica da ruski veznik „*umo* znači *da*“³². Bitne su ovdje razlike koje spominje između jezika: najprije da su u ruskome besubjektne rečenice znatno češće nego u hrvatskome te da konstrukcija *мы с тобою* zapravo znači *ja i ti*.

Treće poglavlje ovoga dijela odnosi se na opis čitanke *Русская рѣчь*. Radić je detaljno opisuje zato što nije uspio u naumu da sam naruči čitanku iz Rusije i priloži je svojemu priručniku, pa su detaljne upute bile potrebne kako bi je zainteresirani učenici sami naručili iz Rusije. Radić iznosi čak i cijenu navedene čitanke te adresu K. J. Heruca³³ „zemljaka“ s adresom na Nevskom prospektu 88 kod kojega se navedena

²⁷ Milan Mihaljević, *Slavenska poredbena gramatika – 1. dio*, Školska knjiga, Zagreb, 2002., str. 195.

²⁸ S. Radić, n. dj., str. 17. Ništa detaljnije ne objašnjava se ova pojava, primjerice, ni u *Ruskoj gramatici za svakog* R. Poljanca.

²⁹ Isto, str. 16.

³⁰ Vidi M. Mihaljević, str. 198-214 i ostalu brojnu literaturu.

³¹ S. Radić, n. dj., str. 31.

³² Isto.

³³ O Herucu vidi članke I. Očaka i M. Vaščenka (I. Očak, „Krunoslav Heruc, pobornik hrvatsko-ruskih veza potkraj XIX i na početku XX stoljeća“, *Historijski zbornik*, XXXVII (1984.), str. 139-163.; M. Vaščenko, „Хорватский консул“ в Петербурге. Крунослав Геруц и его пропаганда в России, Родина (<http://www.promreview.net/moskva/khorvatskii-konsul-v-peterburge>), 4 (2010.); M. Vaščenko, „Krunoslav Heruc i promidžba velikohrvatske ideje u Rusiji. Nepoznata

knjiga mogla naručiti. Kod K. J. Heruca mogli su se na zamolbu dobiti i katalozi petrogradskih knjižara prema kojima su se, uz unaprijed poslan novac, mogle naručiti i druge potrebne ruske knjige. Čitanku je Radić također obećao i „velikim pretplatnicima“ *Hrvatske misli*³⁴ kao božićnicu za godinu 1904. O toj čitanci saznajemo da je imala tri dijela. Prvi dio bio je početnica. Drugi dio od 24 stranice sastojao se od rečenica sa slikama, a od str. 25. do 48. mali su tekstovi od nekoliko redaka.³⁵ Na koncu, u prilogu (str. 83. i 84.) „razredba osoba il stvari, što je ovdje dalje otisnuta s hrvatskim prevodom. Taj drugi dio stoji u Petrogradu 80 kopejaka“³⁶. „Valjda ukupno 160 str. U obliku velike školske knjige ima 196 štiva i pjesama.“³⁷ Sva su „štiva u ovoj čitanci ili od prvih ruskih pisaca, ili iz najboljih ruskih hrestomatija i zbornika“³⁸. Popis zastupljenih pisaca uistinu je impresivan:

Sva su štiva u ovoj čitanci ili od prvih ruskih pisaca, ili iz najboljih ruskih hrestomatija i zbornika. Među piscima su i Tolstoj, Aksakov, Turgenjev, Karamzin, Grigorović, Pogodin, Polevoj, Majkov, Solovjev (Rusi izgovaraju Salavjov), Krilov, Puškin, Nekrasov i Koljcov. Među zbirkama tu su izvadci iz „Ilustrovane čitanke“, iz „Djetskoga štiva“, iz „Župne škole“, iz „Prvienaca“, iz „Nove knjige“, iz „Rodne rieči“ itd.³⁹

Tematski su priče i tekstovi podijeljeni u devet dijelova, navodi Radić. U prvome su kratke priče od trećine do cijele stranice, u drugome se govori o životu na ruskome selu, u trećem se nalazi opis prirode, u četvrtome se govori o vodi i zraku, u petome o gradu i gradskome životu, a šesti dio govori o zemljopisnim osobinama Rusije. Radić najzanimljivijim naziva sedmi dio u kojem su crtice iz stare slavenske i ruske povijesti.⁴⁰ Među različitim tekstovima nalazi se i Puškinova *Bajka o ribaru i ribici*. Radić posebno ističe da je na početku čitanke svugdje postavljen naglasak na riječi, a kasnije se on nalazi samo u novim riječima. Zbog osobine ruskoga naglaska ovo je uistinu važna činjenica.

strana djelovanja hrvatskog konzula”, *Časopis za suvremenu povijest*, 2 (2011.), str. 577-586.; M. Vaščenko, „Проблема авторства монографии *Хорваты и борьба их с Австрией*: к вопросу о пропаганде хорватской национальной идеи в России“, *Славяноведение*, 3 (2011.), str. 69-76.

³⁴ S. Radić, n. dj., str. 33.

³⁵ Isto.

³⁶ Isto.

³⁷ Isto.

³⁸ Isto, str. 34.

³⁹ Isto.

⁴⁰ Isto.

Peti je dio početnice „Ruski rječnik“. Najprije je doslovno pretiskan na ruskome jeziku onako kako se nalazi u čitanci *Русская рѣчь*, a dalje slijedi prijevod toga rječnika na hrvatski. Rječnik, svojevrsni glosar, podijeljen je na 47 tematskih jedinica od kojih navodimo samo neke: dijelovi čovječjega tijela (glava, vrat, trup, ruke, noge); dijelovi glave (lubanja, čelo, sljepoočnice, obrve, vjeđe, oči, uši, jabučice s licem, nos, usne, usta, brada) itd. Kako nije dan abecednim redom, glosar nije praktičan za uporabu prilikom čitanja tekstova, ali je koristan za organizaciju gradiva i eventualne prijevodne tematske vježbe.

Radić je imao ideju objaviti i vlastiti rusko-hrvatski rječnik koji je trebao biti temeljen na međujezičnim homonimima i koji je planirao dodati u drugo izdanje priručnika. Ispravno je smatrao da bi trebalo izdati i rječnik riječi koje su nam „potpuno strane“⁴¹ s obzirom na to da u to doba nije bilo rusko-hrvatsko-ruskoga rječnika.

Zanimljiva su njegova razmišljanja o metodologiji rada na takvu rječniku:

Da se sastavi rječnik tih riječi, bilo bi za me najudobnije, uzeti koji izvrstan rječnik rusko-poljski, rusko-češki, rusko-francuzski ili rusko-njemački, pa izabrati iz njega 2000-3000 takvih izraza, za koje se dobro sjećam da sam ih čuo ili čitao, ali to bi onda bio moj rječnik ruskoga jezika. A da uzmem koju tisuću riječi više, ne pazeći, jesu li meni poznate, sigurno bi među njima bilo više od polovice, koje se u obće ne govore ili se govore vrlo riedko. Sastavljanje ovakvih rječnika po drugim rječnicima veoma je slično citovanju djela, po drugim djelima, ili prepisivanju vrelâ bez izvornika. I zato sam držao, da je mnogo bolje podati rječnik III. diela „Ruske riječi“, jer se u prerasličnim štivima opetuje u glavnom sav ruski živi govor kako će se svatko u prvi mah lahko uvjeriti.⁴²

Posebno je zanimljiv Radićev poziv na suradnju za izradu ovakva rječnika:

Za drugo izdanje naumih taj rječnik popuniti rječima iz mnogih ruskih djela, a tu bi mi mogli veoma mnogo pomoći svi oni, koji se ruskoga ozbiljno prime, Čitajući naime koju rusku knjigu, osobito od vrstnoga pisca, svatko bi trebao, da izpiše onu rječ, koje ne nadje u ovom rječniku, a ne shvati joj značenja po smislu i kad tih riječi bude više, da mi ih pošalje. Ja bi eventualno za početak protumačio rječ odmah u „Hrv. Misli“; a kasnije bi došle naravski i u drugo izdanje rječnika. Samo treba paziti, da se s nepoznatom rječju izpiše onaj dio rečenice, koji je potreban, da joj se smisao pravilno shvati. I tako bi radnjom nekolicine suradnika mogao za koju godinu nastati takav rusko-hrvatski rječnik živoga jezika, komu se ne bismo morali sad smijati, sad se na nj ljutiti, kako to moramo kod tolikih debelih rječnika, koji su dobrim dielom zastarjeli, ili u njima vrve izrazi, koje je pisac pobrao Bog zna otkuda.⁴³

⁴¹ Isto, str. 40.

⁴² Isto, str. 41.

⁴³ Isto.

Zaziva Radić i tiskanje višejezičnoga rječnika slavenskih jezika po uzoru na višejezične rječnike velikih engleskih jezika:

Već se duže vremena bavim tom osnovom, ali ovo nije posao jednoga čovjeka, a pogotovo nije i ne može biti trošak jedne male kese. Za ovakve stvari treba udruženih sila i udruženih novčanih sredstava.⁴⁴

O Radićevoj iznimno dobroj upućenosti u rječničku problematiku svjedoči i kratko poglavlje „Najbolji rječnik ruskoga jezika“ u kojem preporučuje rusko-francusko-ruski rječnik N. P. Makarova čije je osmo izdanje iz 1896. imao i kojim se služio. Spominje i njemačko-ruski rječnik Friedricha Booča, Adama Freya i Friedricha Messera koji je također imao i preporučio, ali je istaknuo da nije tako dobar kao Makarovljev rječnik. Kritizira *Diferencijalni srbsko-ruski rječnik* iz 1903. koji je napisao Slovak L. A. Mičatek te ga uspoređuje s Filipovićevim njemačko-hrvatsko-njemačkim rječnikom za koji kaže da „ima izraza, što ih čovjek ne bi ni u vrućici izgovorio“⁴⁵.

Na kraju je priručnika još i uputa o tome kako se traže riječi u ruskom rječniku s obzirom na da se radi o flektivnom jeziku, a na samom je kraju i kratka informacija o ruskim imenima i prezimenima gdje ističe ruski običaj uporabe umanjena i patronimika.

2. Radić metodičar

Kao što je već rečeno, Stjepan Radić lako je učio strane jezike i učio ih je na različite načine. S obzirom na to da je očito bio posebno nadaren za učenje stranih jezika, mogao bi se očekivati nedostatak razumijevanja za teškoće pri učenju jezika, ali on je očito zadržao empatiju prema problemima koje imaju prosječni ljudi koji žele naučiti neki strani jezik. Radić se okušao u poučavanju jezika vrlo rano. Već u školskim danima, kao gimnazijalac, stekao je iskustvo poučavanja drugih, poglavito kako bi pomogao riješiti svoju bijednu financijsku situaciju. Marija Radić navodi: „Treću godinu je siromašni Stipa svršio opet svakojački. Morao se uzdržavati sam davajući instrukcije slabijim djacima“⁴⁶, a da je u tome bio uspješan svjedoči i činjenica kako

⁴⁴ Isto, str. 42.

⁴⁵ Isto, str. 43.

⁴⁶ M. Radić, n. dj., str. 4.

je „Stipa imao posla dosta, jer je podučavao od ranoga jutra do kasne večeri“⁴⁷, ali plaća mu uza sve to bila preslaba za njegovo skromno uzdržavanje.⁴⁸

Očito je da je imao dara za organizatora, ali i metodičara kao i za eksperimentiranje u metodici, što pokazuje činjenica da je u šestome razredu organizirao „Stipa djake tako, da su si najbolji djaci iz raznih predmeta podijelili djake u razredu, da ih podučavaju tako, da bude najgori red ‘dobro’“⁴⁹. Ponajprije je „podučavao jezike latinski i grčki“, ali je uz to „djake učio i ruski izkorištavajući svoje znanje, koje je stekao na svom putu u Rusiju za vrijeme školskih praznika nakon petog razreda“⁵⁰.

Kada govorimo o učenju stranih jezika i Radićevoj ulozi u podučavanju stranim jezicima, trebamo imati na umu kakva je u to doba bila situacija što se podučavanja jezika tiče: koji su se jezici podučavali i na koji način.

Isto tako, ako govorimo o Radiću kao poučavatelju ruskoga, onda je to posebno zanimljivo i stoga što ruski jezik nije u to doba bio osobito poznat ni „popularan“. Dakle, uloga Radića nije bila samo uloga metodičara, već i propagatora, odnosno ovdje se uloga društveno angažirane osobe presijecala s ulogom pedagoga.

Naime, u onim hrvatskim krajevima koji su bili dio Austro-Ugarske Monarhije, njemački i mađarski jezik (koji je postupno gubio na važnosti) stoljećima su dominirali kulturnom, političkom i obrazovnom scenom, uz latinski kao jezik Crkve i jednoga dijela znanosti,⁵¹ pa su to bili jezici koji su se organizirano učili. Uz ove jezike treba spomenuti i francuski jezik, kao jezik diplomacije i kulture.⁵² Engleski se, bez obzira na već tada veliku svjetsku rasprostranjenost u školama, kod nas još nije učio (to ističemo zato što je Radić već tada shvatio važnost engleskoga i učio je i njega), ali isto tako nije prepoznata ni važnost ruskoga.

Strani su se jezici u to vrijeme u školama podučavali uporabom gramatičko-prijevodne metode koja je u 19. st. uvedena za učenje stranih jezika prema uzoru na učenje mrtvih jezika (grčkoga i latinskoga). Naglasak je bio na tome da strani jezici pridonesu općoj kulturi učenika gimnazija koji su, uz rijetke (stipendirane) iznimke, bili pripadnici viših slojeva društva.⁵³ O tome kako se u tadašnjim školama prilazi-

⁴⁷ Isto.

⁴⁸ Iako je uglavnom poučavao strane jezike, grofa Tomu Erdödyu učio je hrvatskomu jeziku tijekom ljetnih praznika 1895. (katalog, 31) pa, eto, Radića, možemo nazvati i jednim od pionira inojezičnoga hrvatskog.

⁴⁹ M. Radić, n. mj.

⁵⁰ Isto.

⁵¹ Mirjana Vilke, „Engleski jezik u Hrvatskoj: pogled u prošlost, sadašnjost i budućnost“, *Metodika*, 8 (1/2007) 14, str. 8.

⁵² Isto, str. 9.

⁵³ Isto.

lo učenju stranih jezika, dovoljno jasno govori i krilatica ‘tko je još u školi naučio govoriti strani jezik’, a koja je, kako navodi Vilke, bila vrlo živa sve do nedavne prošlosti.⁵⁴ Dakle, učilo se o jeziku i njegovoj kulturi – u prvome redu književnosti, a komunikaciju, odnosno umijeće govorenja, prepuštalo se nekim drugim izvorima.⁵⁵ Na primjer, učenje živih jezika u bogatim obiteljima od ranoga djetinjstva provodilo se uz guvernante koje su bile izvorni govornici stranoga jezika.⁵⁶

Klasični koncept gramatičko-prijevodne metode zasnivao se na preduvjetu da učenici u jednoj grupi imaju isti materinski jezik, da su starosna dob grupe i obrazovna razina homogeni i da je grupa jaka. Ova je metoda bila sintetičko-deduktivna i osnova su joj bila gramatička pravila i njihova praktična primjena u prevođenju nekoga teksta.⁵⁷ Ciljevi i rezultati ovakve metode bili su usmjereni na pismenu uporabu stranoga jezika koji se uči, tj. ne na ono što se koristilo u svakodnevnome govoru i životu. Tekstovi koji su se prevodili bili su izabrani tekstovi poznatih autora, a ne svakodnevni životni dijalozi. U ovome su se razdoblju riječi i gramatička pravila mehanički učili napamet, a učenik nije imao mogućnosti da se pozabavi nekim problemom i uključi svoj razum.⁵⁸ Osnovne karakteristike toga načina učenja su, kako navodi Horga: učenje izoliranih jezičnih elemenata te učenje strukture jezika – gramatičke paradigme i prevođenje kao glavni način usvajanja.⁵⁹ Nedostatci ovakve metode učenja stranih jezika poglavito su ti da je komunikacija na stranome jeziku vrlo ograničena, odnosno učenici su mogli čitati, ali nisu mogli govorno komunicirati.

Treba reći da se već 80-ih godina 19. st. počela u svijetu razvijati i direktna metoda učenja stranih jezika. Ona se bazirala na aktivnome sudjelovanju učenika u učenju stranoga jezika, gdje je prednost imao govorni dio. Riječ „direktna“ uporabljena je u nazivu metode da bi se naglasilo da se strani jezik uči bez uporabe materinskoga jezika, odnosno da se uči onako kako se uči i materinski jezik.⁶⁰ Njezin je osnovni cilj bio da učenici sami razviju osjećaj za strani jezik učeći ga i rabeći u situacijama koje su vrlo slične svakodnevnim životnim situacijama, bez prevođenja riječi ili izraza na materinski jezik, a učenje gramatičkih pravila nije se izbacilo iz nastave, nego su se

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ Isto.

⁵⁶ V. Damir Horga, *Teorije učenja stranog jezika*, (s. a.) <http://www.scribd.com/doc/11380011/Učenje-stranog-jezika#scribd> (pristupljeno 15. ožujka 2016.).

⁵⁷ Bausch, K. – R.; Christ H.; Hüllen W.; Krumm H. – J. (Hrsg.) *Handbuch Fremdsprachenunterricht*. Tübingen: Francke, 1989, str. 227, cit. prema Jasmina Tockić-Čeleš, *Pregled razvoja metoda učenja stranog jezika i metodičke dileme u nastavi danas*, 2015., <https://www.researchgate.net/publication/279848000> (pristupljeno 1. travnja 2016.).

⁵⁸ Isto.

⁵⁹ Vidi D. Horga, n. dj.

⁶⁰ Isto.

ona davala tek na kraju neke nastavne jedinice, kao potvrda i kratak pregled naučenoga.⁶¹ Ova se metoda u fazi uvježbavanja koristila vježbama, kao što su: jednojezične vježbe (pitanja i odgovori, ponavljanje za nastavnikom s ciljem vježbanja izgovora (imitacije govornoga modela, dopunjavanje tekstova, dijalози na osnovi primjera, učenje stihova i pjesmica napamet, diktat), prepričavanje i razgovor o pročitanome tekstu – lektiri.⁶² U doba Radićeva djelovanja ta metoda još nije zaživjela u hrvatskim školama, ali ju je potrebno spomenuti jer jasno govori o činjenici da su problemi gramatičko-prijevodne metode u svijetu već bili uočeni te da ih se nastojalo prevladati, a njezina ograničenja vidio je i Radić koji ih je u svome priručniku u viša navrata kritizirao.

Svakako bi bilo zanimljivo znati kako je tekao nastavni sat koji je vodio S. Radić. Za to bi bilo potrebno naći njegove pripreme za nastavu (što do sada nismo uspjeli). Tijek nastavnoga sata može se po prilici rekonstruirati prema osnovnim karakteristikama gramatičko-prijevodne metode. Ag. Bambang Setiyadi navodi da ovo nije fiksirana procedura nego da su se nastavnici držali svoje procedure temeljene na njezinim osnovnim postulatima: 1. razred čita tekst na stranome jeziku; 2. učenici prevode tekst sa stranoga jezika na materinski, 3. učitelj na materinskome jeziku pita učenike imaju li kakvih pitanja; pitanja i objašnjenja nude se na materinskome jeziku; 4. učenici ispisuju odgovore na pitanja postavljena na osnovi teksta; 5. učenici prevode nove riječi sa stranoga jezika na materinski; 6. učitelj iznosi gramatička pravila i daje primjere, učenici rješavaju zadatke temeljeno na tim primjerima koristeći nove riječi; 7. učenici memoriraju nove riječi; 8. učitelj ispituje učenike o gramatičkim pravilima; 9. učenici memoriraju gramatičko pravilo; 10. ispravak grešaka i davanje točnih odgovora.⁶³

Ova metoda, kako navodi Ag. Bambang Setiyadi, i danas je poprilično popularna – iako je vrlo stara. Naime, ona je vrlo praktična za rad u razredu (s više učenika) i ne zahtijeva nastavnikovo izvrsno poznavanje stranoga jezika kao što je to u nekim drugim metodama. Bitno je i to da neki autori ističu kako učenje jezika bez ikakva znanja o gramatičkim pravilima omogućuje samo jednu elementarnu razinu komunikacije, dok se kod takva učenja ne može očekivati izvođenje bilo kakvih sofisticiranih jezičnih zadataka.⁶⁴

⁶¹ Isto.

⁶² Isto.

⁶³ Diane Larsen-Freeman, *Techniques and principles in Language teaching*, 2000., <http://www.slideshare.net/ahlam7dreams/larsen-freemantechniquesandprinciplesinlanguage-teaching> (pristupljeno 25. ožujka 2015.), prema Ag. Bambang Setiyadi, *Grammar Translation Method*, 2010., <http://absetiyadi-unila.blogspot.hr/2010/10/grammar-translation-method.html> (pristupljeno 22. ožujka 2016.).

⁶⁴ Bambang Setiyadi, n. dj.

Međutim, s obzirom na Radićeve razne metode učenja ruskoga jezika, ali i na činjenicu da je on ruski jezik ponajviše usvojio u kontaktu s ruskim izvornim govornicima te je, dakle, slobodno govorio ruski, a ta je metoda poprilično slična onomu čemu je težila direktna metoda, može se pretpostaviti da je Radić koristio neki oblik mješavine stare gramatičko-prijevodne metode i nove direktne metode, koja u Hrvatsku tada još nije bila došla, ali koju je Radić intuitivno anticipirao s obzirom da se njezini temeljni postulati mogu iščitati u Radićevu priručniku. Takav pristup bio bi i danas sasvim odgovarajuća metoda, npr. Bambang Setiyadi smatra da je upravo kombinacija gramatičko-prijevodne metode i direktne metode savršena kombinacija. S jedne strane učenici se potiču da uče komunicirati na stranome jeziku, ali također stječu i određen temelj gramatike,⁶⁵ s obzirom na to da neka istraživanja pokazuju da bez uvida u gramatiku stranoga jezika znatno opadaju više razine znanja jezika.⁶⁶

Ponešto o Radićevu stavu o metodici možemo saznati iz trećega poglavlja priručnika pod nazivom „Kako treba ruski učiti“. U tome se poglavlju Radić osvrće na metodiku učenja stranih jezika. Iako, kao što smo rekli, po obrazovanju nije bio filolog ni metodičar, očito je da je problemu prilazio ne samo intuitivno nego i uz mnogo promišljanja. Pri tome se ne libi, kao u drugim svojim aktivnostima, biti potpuno samosvojan, analizirati problem i doći do svojih zaključaka, ako treba pri tome i kritizirati uobičajene tadašnje postupke.

Ponajprije kritizira činjenicu da se u osnovnim i srednjim školama slabo uče slavenski jezici.⁶⁷ Pri tome Radić naglašava da je upravo to razdoblje kada se najviše može naučiti – jer je to doba kada je čovjek posvećen učenju, a kasnije ga životni put odvede najčešće daleko od procesa učenja bilo čega za što se najčešće nema vremena. Dakle, daleko prije koncepta „cjeloživotnog obrazovanja“ Radić se pozitivno odnosi prema učenju i nakon srednje škole i studija, ali shvaća da je to zbog životnih obveza rijedak slučaj.

Učenje ruskoga, možemo zaključiti, najčešće je i jedino moguće bilo izvan organiziranoga školstva, često nakon srednje škole ili fakulteta. O brojnosti onih koji su tako učili ruski sada je teško govoriti, ali je rezultat toga bio da „danas gotovo

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ Marija Andracka – Spomenka Bogdanić, „Ništa kontra gramatike“, *Zbornik Učiteljske akademije u Zagrebu*, 6 (2004.) 1(7), str. 75.

⁶⁷ Nažalost, tako je i danas. Iako je s jedne strane razumljiva potreba da se više vremena posveti jezicima koji su znatnije drugačiji od hrvatskoga i time „teži“, ipak je potpuno neshvatljivo potpuno zanemarivanje slavenskih jezika posebice u srednjoškolskom obrazovanju u današnjoj Hrvatskoj. Npr. tijekom jedne godine učenja ruskoga jezika u srednjim školama zasigurno bi se mogli dobiti temelji A1 i/ili A2 razine, što svakako nije zanemarivo uzmemo li u obzir činjenicu na kojem se prostoru govori ruski, odličnu literaturu i dostupnost na internetu te da je službeni jezik UN-a.

nema Hrvata, koji bi makar i za nevolju govorio ruski, a pogotovo ih je malo, koji bi ruski lahko i dobro pisali, a premali ih je i takvih, koji bi svaki ruski spis u tančine razumjeli⁶⁸. Radić ističe da su samouki učenici ruskoga jezika uglavnom išli dvama putovima: „jedni počеше odmah ruski čitati bez ikakve slovničke pripreve, a drugi se baciše samo na slovnicu“⁶⁹. I jedni i drugi zapali bi u probleme, ovi prvi nisu imali mogućnost konzultacije hrvatsko-rusko-hrvatskoga rječnika, nego su u to doba postojali samo rječnici njemački ili talijanski, a ovi drugi odustajali bi jer „slovnica je ruska za nas Hrvate, kad je čitaš, odviše lahka, a kad se ispituješ, odviše teška, te napokon izgubiš volju, da se s njom igraš slijepoga miša“⁷⁰.

Radić ističe probleme loših metoda u učenju ruskoga i naglašava da nam „sama zdrava pamet“ (isto) kaže kako treba učiti sve slavenske jezike:

Prije svega treba se toliko uputiti u glasovne razlike dotičnoga slavenskoga jezika, da umijemo iz njegovih sličnih rieči „praviti svoje“; za tim nam treba upoznati one oblike, koji su za nas tako neobični, te bi nas lahko zaveli na krivi smisao; napokon valja dobro *naučiti* one rieči, kojima je oblik posvema sličan, a značenje posvema ili znatno različno.⁷¹

Dalje je Radić vrlo konkretan i kaže:

Za ruske glasovne zakone trebamo najviše pet, šest sati ozbiljna učenja; za ruske osobne oblike od prilike isto toliko; za najvažnije rieči jednakoga oblika i različnoga značenja kojih desetak sati; za izgovor i za glavna pravila o naglasu po prilici isto toliko; za vježbu u čitanju i za razumijevanje ruskoga sloga kojih 15-20 sati. U svem dakle dovoljno je, da naučimo osnove ruskoga jezika, kojih pedeset sati. S tim znanjem možemo dobro razumjeti svakoga ruskoga pisca, koji ne piše zakučasto i svakoga Rusa, koji govori velikoruskim književnim narječjem.⁷²

Možda ipak pomalo optimistično kaže:

Svih takvih rieči bit će za nas Hrvate u ruskom oko pet stotina, a onih, koje su nam kao posvema tuđe jedva nešto više. Sva ostala ogromna množina, naime koja tisuća korena, a koji desetak tisuća rieči nama je razumljiv, bilo bez ikakve pripreve, bilo

⁶⁸ S. Radić, n. dj., str. 8. Tako je i poznati rusist Josip Badalić (1888. – 1985.) ruski svladao ponajviše tako što je za vrijeme 1. svjetskog rata dospio u rusko zarobljeništvo i dugi niz godina živio u Rusiji.

⁶⁹ Isto.

⁷⁰ Isto.

⁷¹ Isto.

⁷² Isto, str. 8-9.

poslie male „ruske škole“. To isto vriedi i za čitavu nauku o ruskom slogu, t.j. za rusku skladbu (sintaksu).⁷³

No, ako uzmemo u obzir da se smatra da je za A1⁷⁴ razinu poznavanja stranoga jezika potrebno oko 500⁷⁵ riječi, a da je za A2⁷⁶ razinu poznavanja stranoga jezika potrebno još dodatnih 500, iako tada nije postojala Europska jezična mapa i ovakva klasifikacija poznavanja stranih jezika, Radić je očito znao kolika je količina riječi potrebna za osnovnu komunikaciju te je stoga jasno zašto je Radić toliko optimističan kada govori o učenju ruskoga jezika. Naravno da jedna viša i suptilnija razina poznavanja ruskoga zahtijeva puno više rada i razumijevanja, ali elementarna komunikacija može se uvelike temeljiti na riječima koje su slične i za čije usvajanje nam je potreban minimum vremena.

Radić kaže:

Ova se istina ne može dosta naglasiti. Svi su dakle slavenski jezici, a pogotovo češki prema poljskomu, hrvatski prema ruskomu s gledišta rječničkoga (leksikalnoga) i s obzirom na sintaksu jedan te isti jezik, te je među njima razlika samo u nekim glasovnim zakonima, u nekim oblicima i u neznatnom dielu „govorne gradje“.⁷⁷

Zatim dodaje:

I za to je baš s obćega, t.j. s obćega kulturnoga stanovišta neoprostiv nemar, dotično neoprostiv zločin, kad se naročito mali slavenski narodi bilo sami otimlju učenju drugih slavenskih jezika, bilo kad im se stavljaju zapreke u nastojanje, da već jednom oživotvore ovu najprirodniju, a i najlakšu uzajamnost na svijetu.⁷⁸

Iako nemamo silabus Radićeva kolegija iz ruskoga jezika, ovaj ga odlomak može pomoći rekonstruirati. Radić također, osim samoga broja sati koji je potreban za dosizanje ove razine znanja ruskoga jezika, naglašava i sljedeće:

Tih pedesetak sati ne smije razdijeliti ni previše na dugo, ni stisnuti previše na kratko. Tko bi, recimo, svaki dan učio ruski 4 sata, ne bi ipak za dva tjedna valjano prošao spomenuto gradje, jer ne bi imao vremena da ju probavi; a tko bi svaki tjedan učio jedan,

⁷³ Isto, str. 7.

⁷⁴ <http://www.prospero.hr/tumacenje-eu-mape-i-stupnjeva/stupanj-a1>.

⁷⁵ Минимальный словарный запас при изучении иностранного языка.

⁷⁶ <http://www.prospero.hr/tumacenje-eu-mape-i-stupnjeva/stupanj-a2>.

⁷⁷ S. Radić, n. dj.

⁷⁸ Isto.

dva sata, taj bi poslie pol godine znao malo više, nego na početku. Najbolje je učiti ili svaki dan po jedan sati, ili barem svaki drugi dan po dva sata i onda je uspjeh stalan.⁷⁹

I dalje slijedi iznimno važan odlomak koji se tiče metodologije učenja ruskoga jezika:

No tu je još jedan uvjet dobromu uspjehu: čisto slovnički dio učenja mora biti posvema kratak, te se ima ograničiti samo na glasovne razlike i na osebuje oblike u sklonitbi i u sprezi. Sve ostalo, naime izgovor, naglas, rieči i duh jezika imade se naučiti na štivima, a nipošto možda na pojedinim rečenicama, ili čak na pojedinim riečima. Moramo si naime biti sviestni, da preogromnu većinu rieči i gotovo čitavu skladbu ruskoga jezika kao svoga znamo već prije, nego ga počnemo učiti, pa za to i možemo čitati ciela štiva, čim smo shvatili glasovne i oblikoslovne razlike medju ruskim i hrvatskim. A kad tako poslije tri, četiri sata učenja lahko pročitamo i doslovce razumijemo čitavu pripovijest, pa pri tome pomislimo, da bismo sličan uspjeh u tuđem jeziku postigli jedva poslie tri, četiri godine, prostruji nam dušom takvo oduševljenje takav živi osjećaj slavenske sviesti i slavenskoga ponosa, te nam se od sada s punim pravom čini, da se mi nikakvom *novomu* jeziku ni ne učimo, nego da se samo u svom *književnom jeziku* usavršavamo.⁸⁰

Iako se Radićeve riječi možda čine naglašeno optimistične, treba imati na umu da on ne govori o studiranju ruskoga jezika, nego o uglavnom pasivnome znanju (čitavanje, slušanje), a što se aktivnoga znanja tiče, govori tek o elementarnoj komunikaciji koja bi se uporabom na ovim temeljima dalje razvijala. Dakle, Radić je u ovome što govori sasvim u pravu, a žalosna je istina da se to ni danas u Hrvatskoj ne razumije.

I kada govori o štivima, Radić je u pravu. Izborom štiva mogu se već prilično brzo u učenje ruskoga jezika uvesti čak i umjetnički vrijedni tekstovi koje mogu početnici čitati u vrlo ranoj fazi učenja ruskoga jezika. U *Uvodnom fonetskom tečaju Olge Ostrogorski Jakšić*⁸¹ koristi se upravo ovo načelo o kojem govori Radić, a do kojega su došli Radić i Olga Ostrogorski Jakšić sasvim neovisno promišljanjem o prirodi ovih dvaju jezika. Ono što je problem s ovom metodom danas jest da se rad na tekstovima, posebice umjetničkim, izbjegava i radi se poglavito na situacijama. Učenje jezika nije namijenjeno „klasičnom obrazovanju“ – ruski i drugi jezici ne uče se kako bi se na njima čitala literatura, nego kako bi se moglo komunicirati u životnoj (i osobito poslovnoj) praksi te se u programima ovakvi materijali ne koriste.

⁷⁹ Isto, str. 8.

⁸⁰ Isto, str. 9.

⁸¹ Rafaela Božić, „Ольга Острогорская Якшич: Вводный курс русского языка для студентов-филологов“, *Русский язык как инославянский*, VI. Beograd: Slavističko društvo Srbije, 2014., str. 157-166. Dostupno: http://www.slavistickodrustvo.org.rs/pdf_dokumenti/rj2014.pdf (pristupljeno 10. ožujka 2016.).

Radić još jednom daje objašnjenje zašto jezik treba učiti upravo kroz „štiva“:

Na stošestdeset stranica u obliku velike školske knjige, a u 196 štiva i pjesama toliko je jezičnoga blaga i sgodne pouke, te pročitavši ovu čitanku svaki naš čovjek ne samo da može uzeti u ruke svaku knjigu i novinu, nego nauči o Rusiji barem toliko, koliko je najpotrebnije, da iole razumije glavne pojave u ruskom narodnom i državnom životu i razvoju. I to je ona stvar, koju ne mogu dovoljno naglasiti. Nije naime dosta, da naučimo samo zvukove i riječi kojega jezika u besmislenim rečenicama i u praznim štivima, jer ne ćemo nimalo razumjeti duha i karaktera takve književnosti i onoga naroda, o kom baš ništa ne znamo.⁸²

Dakle, Radić je vjerojatno sam izabrao za jednoga od boravaka u Rusiji već spomenutu čitanku upravo zato što mu se činila najpogodnijom za rad s našim ljudima. Ona je 1904. izašla čak u 25. izdanju! Čitanku je Radić izabrao zato što je bila namijenjena za ruske škole u kojima se uče djeca neruskih roditelja. Dakle, bila je prilagođena učenicima kojima ruski nije materinski jezik.

Zanimljiva su i Radićeva razmišljanja o odnosu društva prema učenju slavenskih jezika:

Kod nas se vrlo rado iztiču razlike medju narječjima talijanskim i njemačkim, a kao opreka tomu pokazuje se vanredna upravo srodnost slavenskih jezika. Tako govorimo i pišemo. Ali kad treba koji slavenski jezik učiti, uhvatimo se prve veće razlike i sami sebi dokazujemo, da je Slavenstvo ipak samo jedan veliki babilonski toranj. To ide tako daleko, da kao najveću zapreku kod učenja ruskoga jezika spominjemo i ćirilicu, kojoj se učimo od drugog razreda osnovne škole i koju danas ipak već svi pismeni naši ljudi čitaju ili kao latinicu ili tek malo lošije. Proti ćirilici čuju se dapače i prigovori, kako slabi vid, a prigovaraju to oni isti naši ljudi, koji hoće da osliepe nad njemačkom goticom.⁸³

Te dodaje:

I tako i tu dolazimo do baštinjenoga svoga zla: učeći ruski i hoteći učiti ruski, mi smo robovi njemačkih predsuda i njemačke mržnje na Ruse. Niemcu je ćirilica prokleta barbarsko pismo, pak eto odmah i nas za njim, da ju nazovemo „kojekakvim kvakama“. Niemac se ruga ruskomu dvorskomu i vojničkom nazivlju i tvrdi, da je ruski jezik zapravo mješavina njemštine i tatarštine. I mi odmah kimamo glavom i majmunski isto ponavljamo, makar dobro znamo, da dvorsko i vojničko nazivlje u književni jezik gotovo ni ne ulazi. Niemci uvjeravaju, a to za njih i vriedi, da se ne da naučiti ni ruski izgovor, ni ruski naglasak; eto ti za njima i nas, da se varamo, kako ne koristi učiti nešto, što se tobože ne da naučiti. U jednome ipak Niemaca ne slijedimo: oni ruski jezik psuju i preziru, ali ga ipak na jagmu uče. Uče ga diplomati i učenjaci, vojnici i trgovci, pa i

⁸² S. Radić, n. dj., str. 33-34.

⁸³ Isto, str. 9-10.

zanatnici i radnici. A kod nas već izumire pokoljenje, koje je ruski barem razumjelo, ako i nije govorilo i pisalo...⁸⁴

Čitajući Radićev tekst o učenju ruskoga jezika, gotovo svaka rečenica izaziva oduševljenje. Toliko, kako bi on rekao „zdravoga razuma“, promišljanja, duhovitoga leksika i danas je teško naći u priručnicima. Npr. kakav je smisao postupka primijenjena u knjizi N. B. Karavanove *Говорите правильно – Survival Russian (A course in conversational Russian)* koja u prvoj lekciji donosi samo 45 riječi – koje su sve posvećene samo pozdravljanju!

Zaključak

Iz svega navedenoga može se zaključiti kako je Radić učenju ruskoga jezika pristupao na, za ono doba, izrazito napredan način.

S jedne strane, metodološki, sasvim sigurno se jako oslanjao na gramatičko-prijevodnu metodu koja je tada bila jedina metoda učenja stranih jezika u Hrvatskoj, ali, kako ističu Marija Andraka i Spomenka Bogdanić, ta je metoda i danas jako prisutna u ranijoj fazi modernoga učenja jezika. Nove metode koje su se razvile u 20. stoljeću, kao što su direktna metoda početkom 20. stoljeća i nešto kasnije, neovisno o njoj, i audiolingvalna i audiovizualna metoda (50-ih i 60-ih godina 20. stoljeća), odbacile su formalna gramatička pravila i terminologiju i tako načele mit o gramatici kao glavnom potpornju u učenju jezika. No potpuno ignoriranje gramatike nije se pokazalo produktivnim (isto). Naime memoriranje fraza i struktura bez dodatnih objašnjenja zašto i kako pokazalo se korisnim samo na početnom stupnju učenja i vrlo brzo je dovodilo do pada motivacije i do zamora. Ipak, iako se mnoga načela na kojima počivaju ove metode danas smatraju zastarjelima, one su svakako označile preokret u metodici predavanja stranih jezika te otvorile vrata novim pristupima.⁸⁵ No, očito je i to da Radić nije slijepo pratio gramatičko-prijevodnu metodu – bio je veliki protivnik „bubanja“ odvojenih riječi napamet, riječi je postavljao u kontekst i radio s učenicima prema tekstovima. Gramatička pravila također je postavljao u kontekst kontrastivne gramatike, tj. nikada nije govorio o ruskoj gramatici, a da je istovremeno nije uspoređivao s hrvatskom gramatikom nastojeći potaknuti kod učenika razmišljanje o jeziku.

⁸⁴ Isto, str. 10.

⁸⁵ M. Andraka – S. Bogdanić, n. dj., str. 76.

Razumijevao je važnost Rusije kao najmnogoljudnije nacije i kao i toga da suradnja njom može donijeti samo napredak Hrvatskoj. Shvaćao je da je manjkavost bilateralnih odnosa posljedica slaboga poznavanja kulture dvaju naroda, u čemu je velika zapreka i nepoznavanje jezika, a sasvim je pravilno uočio činjenicu da se ruski jezik za osnovne komunikacijske potrebe može naučiti znatno lakše i brže nego neki drugi jezici. Priručnik koji je objavio nastojao je prilagoditi i približiti „učenicima“ što je više mogao. Sličnosti i razlike između dvaju jezika daju se na zanimljiv i razumljiv način iako je u nekim prilikama gramatičkih informacija dano znatno više nego što bi se to očekivalo. Ipak, zbog načina na koji Radić piše o ovim temama, one ne opterećuju tekst, upravo suprotno, daju zanimljive informacije o povijesnoj gramatici te se može govoriti da je priručnik u nekome dijelu i kratka poredbena gramatika ruskoga i hrvatskoga jezika.

Izbor materijala svakako je za današnje prilike „zastario“. Rad na tekstovima danas nije primarna metoda, ali većina metoda nije u potpunosti izgubila taj dio poučavanja te se može reći da je i u tome smislu Radić bliže hibridu između gramatičko-prijevodne i direktne metode – što je zapravo iznenađujuće suvremeno. U onome dijelu koji ga približava gramatičko-prijevodnoj metodi radi se, između ostaloga, i o drugačijem odnosu prema ciljevima učenja. Malo je danas onih koji uče ruski zato da bi na ruskome jeziku čitali lijepu književnost ili znanost. Obično se radi o vrlo praktičnim razlozima gdje dominira potreba za poznavanjem razgovornoga jezika i usmene komunikacije. U doba Radića ipak su opća kultura, čitanje i pisanje bili daleko važniji nego što su to danas pa je time i objašnjiv fokus na literarne tekstove kao edukativni materijal.

Šteta je da Radić sam ili netko drugi nisu na temelju ovoga priručnika nakon provedene pravopisne reforme osuvremenili materijal, a možda i dodali neke tekstove bliže komunikacijskim potrebama. S obzirom na to da su u priručniku primjeri koji prate stari ruski pravopis (desetljećima razmatrana reforma je konačno provedena tek 1918., dakle više od deset godina nakon tiskanja ovoga priručnika) i s obzirom na to da su nakon Oktobarske revolucije nastale nove političke okolnosti koje su na dugo vrijeme još više oslabile ionako slabe veze Hrvatske i Rusije, nije zapravo čudno da je priručnik izgubio praktičnu primjenu i s vremenom postao manje-više zaboravljen. Međutim, bez imalo zadržke može se reći da Radićev priručnik reflektira njegov izraziti talent za učenje i podučavanje stranih jezika te dokazuje da je njegov doprinos hrvatsko-ruskim filološkim odnosima iznimno važan.

Резюме

*В статье анализируется пособие *Как мы можем выучить русский?*, которое Степан Радич напечатал в Загребе, что дает ответ на вопрос о Радиче как методисте и педагоге и о том, какова была его роль в истории преподавания иностранных языков (в особенности русского языка) в Хорватии. В работе выводится заключение, что Радич для своего времени был отличным педагогом и обладал отличным знанием русского языка и его грамматики, что им руководило стремление упростить принципы изучения русского языка и приблизить русский язык и культуру носителям хорватского языка всех трех наречий, а также и носителям сербского языка.*

Ключевые слова: *Степан Радич; изучение иностранных языков; методика; русский язык.*